

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1961>

Volume 6 Issue 8 , p. 179-196, October 2013

8. SINIF VATANDAŞLIK VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ DERSİNİN 4. SINIFA ALINMASINA İLİŞKİN GÖRÜŞLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

*A RESEARCH ON THE VIEWS RELATED TO THE APPLICATION
OF THE CITIZENSHIP AND DEMOCRACY EDUCATION COURSE
IN FOURTH CLASS*

Yrd. Doç. Dr. Harun ER

Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD.

Yrd. Doç. Dr. Fatma ÜNAL

Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD.

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÖZMEN

KSÜ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Eğitimi ABD.

Abstract

In today's world where educational models are developed and constantly renewed, the issues such as human rights, citizenship and democracy education constitute an important point in the education systems. Changing world conditions are also considered, the need for these areas is constantly increasing.

* Bu makale II. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu'nda (26-28 Nisan 2013, Aksaray/Türkiye) sözlü bildiri olarak sunulan çalışmanın geliştirilmiş halidir.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

From past to present, these issues maintain its importance in Turkish education system and have found its place at all times. The purpose of the present study is to display the views of teachers and academics related to the application of the Citizenship and Democracy Education Course under the changing education system (4 +4 +4) in fourth classroom. In this study, document analysis as a qualitative research methods was used and analysis of the data was performed by content analysis technique. The research was carried out with 35 social studies and classroom teachers working in elementary and secondary schools of Ministry of Education and also 35 academics who work in these sections in 2012-2013 academic year. As a source of data in this study, semi-structured interview form developed by the researchers was used. As a result of research, some of the participants gave negative view, while some of them gave positive view related to the application of the Citizenship and Democracy Education Course in fourth classroom. In addition, most of the participants said that this course should be prepared with an understanding that gives priority to democratic values and skills and they also said that the teaching of this course in the 6., 7., and 8. grades would be more appropriate.

Key Words: Citizenship and Democracy Education, Human Rights, Citizenship.

Öz

Eğitim modellerinin geliştiği ve sürekli olarak yenilendiği günümüz dünyasında insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi eğitimi gibi konular eğitim sistemleri içerisinde önemli bir noktayı teşkil etmektedir. Değişen dünya koşulları dikkate alındığında da bu alanlara duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır. İfade edilen bu konular geçmişten günümüze Türk eğitim sistemi içinde de her zaman önemini korumuş ve her daim kendine yer bulmuştur. Bu araştırma, ülkemizde 2012 yılında yapılan değişikliklerle 8 yıllık zorunlu kesintisiz eğitimden 4+4+4 zorunlu kademeli eğitime geçişin bir sonucu olarak, ilköğretim ikinci kademe 8. sınıfta okutulan "Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi" dersinin ilkökul 4. sınıfa "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi" dersi olarak alınmasına ilişkin öğretmen ve akademisyen görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan bir çalışmadır. Bu kapsamda araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmış, verilerin analizinde ise içerik analizi tekniğine başvurulmuştur. Araştırma 2012-2013 eğitim öğretim yılında MEB'e bağlı ilkökul ve ortaokullarda görev yapan 35 sosyal bilgiler ve sınıf öğretmeni ile üniversitelerde bu bölümlerde görev yapan 35 öğretim üyesinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada veri kaynağı olarak, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların bir kısmı "Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi" dersinin 8. sınıftan 4. sınıfa alınmasını olumlu karşılarken bir kısmı da olumsuz görüş bildirmişlerdir. Bunun yanında katılımcıların büyük bir kısmı bu dersin demokratik değer ve becerilere öncelik veren bir anlayışla hazırlanması gerektiğini ve 6, 7 ve 8. sınıfta okutulmasının daha uygun olacağını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi, İnsan Hakları,

Yurttaşlık.

Giriş

Bir bireyi bir devlete mensup kılan ve bağlayan unsur “vatandaşlık” olarak ifade edilmektedir. Devlet ise bireyi hukuki anlamda “vatandaş” sıfatıyla tanımaktadır. (Kepenekçi, 2008; İşcan ve Demir, 2009). Bir anlamda vatandaşlık, devlet tarafından bireye verilen yasal ve politik bir statü ve bireyin de devlete duyduğu bağlılık sözleşmesi olarak ilişkilendirilebilir. (Heater, 2004: 194; Özdemir-Bingöl, 2009). Vatandaşlık olgusu, geçmişten günümüze değişen dünya şartlarında birçok ihtiyacı da beraberinde getirmiştir. İnsanlığın gelişimi ve değişimi, nüfusun artması, toplumsal yapıda farklılaşmalar ve ulusların çok kimlikli yapıya bürünmeleri gibi unsurlar vatandaşlık eğitimi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Osler ve Starkey (2006) günümüzde vatandaşlık eğitiminin ne denli önemli bir konu olduğunu ortaya koyan birçok unsur tespit etmiştir. Bunlar:

- Küresel adaletsizlik ve eşitsizlik,
- Küreselleşme ve göç,
- Siyasal katılıma olan ilgi,
- Gençliğin siyasete olan ilgisizliği,
- Soğuk savaşın sona ermesi
- Anti demokratik ve ırkçı eylemler, şeklinde ifade edilebilir (akt.Doğanay, 2009:29).

Ortaya koyulan bu unsurlar, vatandaşlık kavramı ve eğitimi üzerine yoğunlaşılmasını gerektiren önemli nedenler arasında sayılabilir. Buradan hareketle vatandaşlık eğitiminin amacı, kendini gerçekleştiren, özgüveni ve özsaygısı yüksek, farklılıklara saygı duyan, hak ve sorumluluklarını bilen, yaratıcı ve eleştirel düşünebilen, sorgulayan ve değişime kısa sürede ayak uydurabilen “iyi bir insan” profili oluşturmaktır, biçiminde tanımlanabilir (Acun ve diğ.,2010:111).

Vatandaşlık eğitiminin tamamlayıcı unsuru olan diğer önemli bir konuda demokrasi eğitimidir. Demokrasi, sözlük anlamı itibariyle “halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2013). Geçmişten günümüze toplumlar, tarihin farklı dönemlerinde değişik yönetim deneyimlerinden sonra demokrasiyi bir yönetim şekli olarak uygulayarak benimsemişlerdir. Demokrasi insanların en iyiye ulaşma kaygısı ile ortaya çıkmış ve çoğunluk tarafından kabul görmüş bir yönetim modelidir. Bundan dolayı demokrasi kavramı, insanlık tarihinde

her zaman gündemde olan ve ilgi duyulan bir kavram olarak zihinlerdeki yerini korumuştur (Gündüz, 2010; Gürbüz-Gündüz, 2011:18).

Alanyazında demokrasi ile ilgili pek çok tanım bulunmakta birlikte bu tanımların çoğu, yönetsel ve devlet düzenine yönelik anlamları ifade etmektedir. Ancak demokrasinin birde eğitim boyutu vardır ki bu durum demokrasi ve eğitim ilişkisinin açıklanması açısından büyük önem taşımaktadır. Demokrasi eğitimle birlikte güçlü ve sağlam bir yapıya kavuşarak varlığını devam ettirebilme imkânına kavuşur. Eğitimde demokrasinin sahip olduğu temel nitelikler sayesinde hedef ve amaçlarını gerçekleştirebilme fırsatını yakalar. İfade edildiği üzere karşılıklı etkileşimin yaşandığı bu noktada demokrasi eğitimi dediğimiz anlayış ortaya çıkmıştır (Karakütük, 2001:11; Yazıcı, 2011:3).

Demokrasi eğitiminin amacı, bir yaşam biçimi olarak demokrasinin içerdiği değer ve tutumlarla birlikte bunu bir kültür ve anlayış şeklinde bireylere aktarmaktır. Demokrasi eğitimi bireylere, demokrasinin bir yaşam modeli olarak kabul edildiği ortamlarda ve yaşam alanlarında sunulmalıdır. Bununla birlikte mevcut eğitim sisteminin de demokratik bir yapıda olması gerekmektedir ki ancak bu şekilde demokrasi eğitimi amaçlarına ulaşabilir (Tanilli, 1996; Güleç-Özdemir, 2004; Gömleksiz vd., 2010:3).

Yukarıda ifade edildiği şekliyle vatandaşlık ve demokrasi kavramları kapsadığı alan itibariyle birbirlerini tamamlayan ve birbirleriyle örtüşen nitelikte konuları ifade etmektedir. Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi okullarda, salt bir disiplin ya da disiplinler arası bir anlayışla veya her ikisini de kapsayacak şekilde verilebilir. Bu dersin ülkemiz eğitim sisteminde Cumhuriyetten günümüze serüvenine baktığımızda şunları ifade edebiliriz:

- Türkiye'de vatandaşlık eğitimi, Cumhuriyet tarihinde ilk olarak Mustafa Kemal'in etkin katılımı ile Prof. Dr. Ayşe Afet İnan'ın kaleme aldığı "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" adlı kitabın okutulduğu "Malûmat-ı Vataniye" dersi ile 1926 ilköğretim programında yerini almıştır. "Yurttaşlığı öğretmeyi amaçlayan bu ders, daha sonra Vatani Malûmat, Yurt Bilgisi, Yurttaşlık Bilgisi adları ile 1995'den sonra da İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi adı altında 4-8. sınıflarda bazen bir saat, bazen iki ya da üç saat olarak okutulmuştur" (Gözütok, 2003).
- 1998-2005 İlköğretim 7 ve 8. sınıf zorunlu ders (Vatandaşlık ve İnsan Hakları)
- 2005-2010 İlköğretim 1-8. sınıflar ara disiplin (Sosyal Bilgiler)
- 2010-2011 İlköğretim 8. sınıf seçmeli ders (Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi)
- 2011-2012 İlköğretim 8. sınıf zorunlu ders (Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi)
- 2012-2013 İlkokul 4. sınıf zorunlu ders (İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi)

Araştırmada, çağın ve ülkemizin değişen koşullarına bağlı olarak sınıf, isim ve içerik düzeyinde yer değiştiren Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin son olarak

ortaokul 8. sınıftan ilkokul 4. sınıfa alınmasına ilişkin, uygulamada dersi okutan öğretmen ve ilgili alanda bilimsel çalışmalar yapan akademisyenlerin görüşleri üzerine bir analiz yapılmaya çalışılmıştır.

AMAÇ

Bu araştırmanın amacı, 8. sınıf “Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi” dersinin 4. sınıfa yeni adı ile “İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi” dersi olarak alınmasına ilişkin öğretmen ve akademisyen görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırmayla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin 8. sınıftan 4. sınıfa alınmasının olumlu ve olumsuz yanları nelerdir?
2. Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin hangi sınıf ya da sınıflar düzeyinde okutulmasının daha uygun olduğunu düşünüyorsunuz?
3. Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin ilköğretimde hangi yaklaşımlarla verilmesi gerektiğini düşünüyorsunuz?
4. Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin ilköğretimde uygulanması ile ilgili görüş ve önerileriniz nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemleri arasında bulunan doküman incelemesi yöntemi kullanılmış, verilerin analizinde ise içerik analizi tekniğine başvurulmuştur. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. İçerik analizinde de temel amaç; toplanan verileri açıklayabilecek kavramalara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bu amaçla toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması, daha sonra da ortaya çıkan kavramalara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekmektedir. Temalar vasıtasıyla olguları daha iyi düzenleyebilir ve bu şekilde daha anlaşılabilir hâle getirebiliriz (Yıldırım-Şimşek, 2011:187,227).

Çalışma Grubu

Bu çalışmaya, 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Bartın ve Ankara illerinde görev yapan toplam 70 eğitimci katılmıştır.

Araştırmaya katılan toplam 70 akademisyen ve öğretmenin cinsiyete göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1

Cinsiyetlerine Göre Akademisyen ve Öğretmenlerin Dağılımı

Cinsiyet	f	%
Kadın	29	41,4
Erkek	41	58,6
Toplam	70	100

Tablo 1'in incelenmesinden anlaşılacağı gibi, araştırmaya katılan 70 akademisyen ve öğretmenden 29 (%41,4)'u kadın, 41 (%58,6)'i erkektir.

Araştırmaya katılan toplam 70 akademisyen ve öğretmenin dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2

Akademisyen ve Öğretmenlerin Dağılımı

Meslek	f	%
Akademisyen	35	50
Öğretmen	35	50
Toplam	70	100

Tablo 2'in incelenmesinden anlaşılacağı gibi, araştırmaya katılan akademisyen ve öğretmenlerin sayısı (35) ve oranı (%50) eşittir.

Araştırmaya katılan toplam 70 akademisyen ve öğretmenin mesleki kıdeme göre dağılımı Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3

Mesleki Kıdeme Göre Akademisyen ve Öğretmenlerin Dağılımı

Mesleki Kıdem	f	%
1-5 yıl	7	10
6-10 yıl	6	8,6
11-15 yıl	30	42,9
16 yıl ve üstü	27	38,6
Toplam	70	100

Tablo 3'ün incelenmesinden anlaşılacağı gibi, araştırmaya katılan 70 akademisyen ve öğretmenin 7 (%10)'si 1-5 yıl; 6 (%8,6)'sı 6-10 yıl; 30 (%42,9)'u 11-15 yıl; 27 (%38,6)'si 16 yıl ve üstü mesleki kıdeme sahiptir.

Araştırmaya katılan toplam 70 akademisyen ve öğretmenin bölüme göre dağılımı Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4

Bölüme Göre Akademisyen ve Öğretmenlerin Dağılımı

Bölüm	f	%
Sınıf Öğretmenliği	22	31,4
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	42	60
Diğer (Tarih, Coğrafya)	6	8,6
Toplam	70	100

Tablo 4'ün incelenmesinden anlaşılacağı gibi, araştırmaya katılan 70 akademisyen ve öğretmenden 22 (%31,4)'si sınıf öğretmenliği; 42 (%60)'si sosyal bilgiler öğretmenliği ve 6 (%8,6)'sı diğer (tarih ve coğrafya) bölümündedir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada veri kaynağı olarak, araştırmacılar tarafından üç alan uzmanı akademisyen ve üç sosyal bilgiler öğretmeni tarafından uzman görüşü alınarak geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu, kişisel bilgilerin yer aldığı birinci bölüm ve araştırmaya kaynaklık teşkil eden soruların yer aldığı ikinci bölümden oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan görüşme formunun kişisel bilgiler bölümü ile bazı sorularından elde edilen veriler bilgisayar ortamında çözümlenmiştir. Görüşme formundan elde edilen bu verilerin analizinde betimsel istatistiklerden; frekans ve yüzde kullanılmıştır.

Bu araştırmada yazılı olan öğretim programından yola çıkılarak hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen görüşleri değerlendirmede, bir nitel araştırma yöntemi olan içerik analizinin kullanılması tercih edilmiştir. İçerik analizi yazılı ve sözlü materyallerin dizgesel bir analizidir. İnsanların söyledikleri ve yazdıklarının kodlanarak nicelleştirilmesidir. Amacı ise sözel bilgiyi nicel verilere dönüştürmektir. İçerik analizi, açık ve gizli içerik hakkında çıkarımlar yaparak sosyal gerçeği araştırır. Açık içerik görünürde olan ifadelerden oluşur. Gizli içerik ile ifadelerin altında yatan anlam kastedilir (Yıldırım-Şimşek, 2011:227,241).

İçerik analizinde yapılacak ilk iş, analiz birimi olarak ana kategoriler (analiz ünitesi) ile alt kategorileri belirlemek ve bunları tanımlamaktır. Daha sonra analizlerin yapılacağı bağlam birimine (cümle, paragraf ya da tüm metin) karar verilir (Yıldırım-Şimşek, 2011, 227-241). İçerik analizinin niceliksel ve niteliksel uygulamaları vardır. Bu araştırmada alt kategoriler niteliklerine göre ayrılmadan değerlendirildiği için nicel içerik analizi kullanılmıştır. Berelson (1952, 135-146)'a göre nicel içerik

çözümlemesinde tam, nesnel ve güvenilir veri elde etmek için mesajların içeriği dizgesel bir biçimde sayılır. Kategori olarak seçilen ifadelerin ya da sözcüklerin bağlam birimi içinde eş anlamlıları olduğu kabul edilerek sayma işlemi yapılır. Burada amaç, açık ve gizli içerikten çıkarımlar yapmaktır.

Araştırmada ana kategori olarak “Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi” konusu ele alınmıştır. Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi kapsamında, araştırmanın amaçları doğrultusunda alt kategoriler belirlenmiştir. Bu alt kategoriler bulgular bölümünde ayrıntılı olarak verilmiştir.

Araştırmada bağlam birimi olarak görüşme formu için “cümle” seçilmiş ve alt kategorilerin her bir cümlede ne sıklıkla geçtiği saptanmıştır. Sayma işlemi yapılırken hem açık içerik hem de gizli içerik göz önüne alınmıştır. Daha açık bir deyişle, bağlam birimi olarak seçilen her bir cümle içindeki alt kategorilere karşılık gelen ifadeler, belirtilen alt kategorileri açıklayan cümleler sayılmış ve bunların ağırlığı bir puan olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için araştırmacılar tarafından farklı zamanlarda bütün görüşme formlarındaki ifadeler/cümleler belirlenen alt kategorilere göre kodlanmıştır. Araştırmanın güvenilirliği için kodlayanlar arasında en az %70'lik bir görüş birliği gereklidir (Yıldırım-Şimşek, 2011:233). Bu araştırmada araştırmacılar/kodlayıcılar arasında %97'lik bir görüş birliğine ulaşılmıştır. Araştırmanın geçerliğini sağlamak için ise analizi yapılan görüşme formlarından örneklem alınmamış, formların tamamı incelemeye alınmıştır. Alt kategorilerin değerleri tablolarda frekans olarak gösterilmiştir. Elde edilen istatistiksel analizlerin yardımıyla veriler yorumlanmıştır.

BULGU VE YORUMLAR

1. Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi (VDE) Dersinin 8. Sınıftan 4. Sınıfa Alınmasıyla İlgili Olumlu Görüşler

Akademisyen ve öğretmenlerin, VDE dersinin 8. sınıftan 4. sınıfa alınmasıyla ilgili olumlu görüşlerinin alt kategorilere göre dağılımı Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5

VDE Dersinin 8. Sınıftan 4. Sınıfa Alınmasıyla İlgili Olumlu Görüşlerin Alt Kategorilere Göre Frekans Dağılımı

VDE Dersinin 4. Sınıfa Alınmasıyla İlgili Olumlu Görüş Alt Kategorileri	f
1. Vatandaşlık ve demokrasi kavramları ile erken tanışır.	18
2. Çocuk erken yaşlarda haklarını öğrenir.	4
3. Vatandaşlık ve demokrasi bilinci erken yaşlarda kazanılır.	12
4. Demokratik beceri ve değerler daha erken içselleştirilir.	10
Toplam	44

Tablo 5'de görüldüğü gibi, VDE dersinin 8. sınıftan 4. sınıfa alınmasıyla ilgili olumlu görüşlerin alt kategorilerinden “Vatandaşlık ve demokrasi kavramları ile erken tanışır.”(18) ifadesine en fazla yer verildiği; bunu sırasıyla “Vatandaşlık ve demokrasi bilinci erken yaşlarda kazanılır.” (12), “Demokratik beceri ve değerler daha erken içselleştirilir.” (10) ve “Çocuk erken yaşlarda haklarını öğrenir.” (4) ifadeleri izlemiştir.

Elde edilen verilere genel olarak bakıldığında akademisyen ve öğretmenlerin, VDE dersinin 8. sınıftan 4. sınıfa alınması noktasında olumlu görüşlerinde çoğunlukla, çocukların vatandaşlık ve demokrasiye ilişkin farkındalık düzeylerinin erken yaşlarda başlamasını önemsedikleri ve bu dersin değer ve becerilerini kabullenmelerinin küçük yaşlarda çocuklar için faydalı olacağı düşüncesinin öne çıktığı ifade edilebilir. Bu durum öğrenciler açısından, VDE dersi ile ne kadar erken yaşta tanışılırsa o kadar iyi olur şeklinde değerlendirilebilir.

VDE dersinin 8. sınıftan 4. sınıfa alınmasıyla ilgili olumlu görüş alt kategorileri ile ilgili ifadelerden bazıları örnek olarak aşağıda verilmiştir.

- Çocuk vatandaşlık, demokrasi v.b. kavramlarla ne kadar erken yaşlarda tanışır o kadar iyi olur. (Görüşme Nu: 4,30,32,56,66,69,70)
- Çocuk kendi akranları arasında hakkını koruyabilecektir. (Görüşme Nu: 9,49)
- Vatandaşlık ve demokrasi bilinci erken yaşlardan itibaren edinilecek olmasından dolayı faydalıdır. (Görüşme Nu: 49,57,36,40,43,45,48,13,22,33,34,64)
- Demokratik değerlerin içselleştirilmesi ve farkındalığı arttırmak adına faydalı olacaktır. (Görüşme Nu: 35,38,39,44,55,59,61,62,63,65).

2. Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi (VDE) Dersinin 8. Sınıftan 4. Sınıfa Alınmasıyla İlgili Olumsuz Görüşler

Akademisyen ve öğretmenlerin, VDE dersinin 8. sınıftan 4. sınıfa alınmasıyla ilgili olumsuz görüşlerinin alt kategorilere göre dağılımı Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6

VDE Dersinin 8. Sınıftan 4. Sınıfa Alınmasıyla İlgili Olumsuz Görüşlerin Alt Kategorilere Göre Frekans Dağılımı

VDE Dersinin 4. Sınıfa Alınmasıyla İlgili Olumsuz Görüş Alt Kategorileri	f
1. VDE içeriğinde soyut konu ve kavram fazladır.	7
2. Dersin içeriği 4. sınıf düzeyine uygun değildir.	12
3. Çocuğa fazla ve ağır bilgi yüklenecektir.	14
4. Sınıf öğretmenleri, VDE öğretimi için yeterli değildir.	2
Toplam	35

Tablo 6'da görüldüğü gibi, VDE dersinin 8. sınıftan 4. sınıfa alınmasıyla ilgili olumsuz görüşlerin alt kategorilerinden "Çocuğa fazla ve ağır bilgi yüklenecektir." (14) ifadesine en fazla yer verildiği; bunu sırasıyla "Dersin içeriği 4. sınıf düzeyine uygun değildir." (12), "VDE içeriğinde soyut konu ve kavram fazladır." (7) ve "Sınıf öğretmenleri, VDE öğretimi için yeterli değildir." (2) ifadeleri izlemiştir.

Ortaya çıkan bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, akademisyen ve öğretmenlerin, VDE dersinin 8. sınıftan 4. sınıfa alınması noktasında olumsuz görüşlerinde çoğunlukla, VDE dersinin, 4. sınıf öğrencisi için içerik açısından ağır geleceği ve seviyelerine uygunluk arz etmediği aynı zamanda somut düşünme dönemindeki bu evre öğrencilerine soyut konu ve kavramların bir çelişki oluşturacağı düşüncesinin öne çıktığı söylenilebilir. İfade edilen bu unsurlar, genel anlamda VDE dersinin içerik ve düzey açısından öğrenciler için bir olumsuzluk teşkil ettiği şeklinde yorumlanabilir.

VDE dersinin 8. sınıftan 4. sınıfa alınmasıyla ilgili olumsuz görüş alt kategorileri ile ilgili ifadelerden bazıları örnek olarak aşağıda verilmiştir.

- Bu dersin içeriğinde çok fazla soyut kavram ve unsur bulunduğundan dolayı 4. sınıf seviyesine uygun değildir. (Görüşme Nu: 7,10,15,39,45,60,61)
- Dersin 4.sınıfa alınması öğrenci seviyesine uygunluk arz etmemektedir. (Görüşme Nu: 6,19,37,51)
- Çocuğa çok daha fazla bilgi yüklemesi anlamına gelmektedir. (Görüşme Nu: 9,24,46)
- Sınıf öğretmenleri bu dersin eğitimini almadıkları için yeterince faydalı olmayabilirler. (Görüşme Nu: 20,68)

3. Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi (VDE) Dersinin Hangi Sınıf ya da Sınıflar Düzeyinde Okutulmasının Uygun Olduğuyla İlgili Görüşler

Akademisyen ve öğretmenlerin, VDE dersinin hangi sınıf ya da sınıflar düzeyinde okutulmasının uygun olduğuyla ilgili görüşlerinin dağılımı Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7

VDE Dersinin Hangi Sınıf ya da Sınıflar Düzeyinde Okutulmasının Uygun Olduğuyla İlgili Görüşlerin Dağılımı

Sınıf	f	%
1, 2, 3 ve 4. sınıflar (ilkokul)	4	5,7
5, 6, 7 ve 8. sınıflar (ortaokul)	12	17,1
6, 7 ve 8. sınıflar	52	74,3
1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar (İlköğretimin tamamında)	2	2,9
Toplam	70	100

Tablo 7'nin incelenmesinden anlaşılacağı gibi, araştırmaya katılan 70 akademisyen ve öğretmen, 4 (%5,7)'ü ilkokulda; 12 (%17,1)'si ortaokulda; 52 (%74,3)'si 6, 7 ve 8. sınıfta ve 2 (%2,9)'si ilköğretimin bütün sınıflarında VDE dersinin okutulması gerektiği görüşünü belirtmişlerdir.

Verilerde görüldüğü üzere, araştırmaya katılan akademisyen ve öğretmenlerin büyük bir kısmı, VDE dersinin ortaokulda (5, 6, 7 ve 8. sınıf) okutulmasının öğrenciler açısından daha faydalı olacağı görüşünü benimserken, küçük bir kısmı da ilkokul kademesinde ve ilköğretimin tamamında okutulmasının öğrencilere daha fazla yarar sağlayacağı düşüncesini benimsemişlerdir.

Akademisyen ve öğretmenlerin, VDE dersinin hangi sınıf ya da sınıflar düzeyinde okutulmasının uygun olduğuyula ilgili görüşlerinin alt kategorilere göre dağılımı Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8

VDE Dersinin Hangi Sınıf ya da Sınıflar Düzeyinde Okutulmasının Uygun Olduğuyula İlgili Görüşlerin Alt Kategorilere Göre Frekans Dağılımı

VDE Dersinin Hangi Sınıf ya da Sınıflar Düzeyinde Okutulmasının Uygun Olduğuyula İlgili Görüşlerin Alt Kategorileri	f
1. VDE içeriği, ortaokul düzeyine uygundur.	35
2. VDE içeriği, somutlaştırılarak 1. sınıftan itibaren verilebilir.	12
3. 5. sınıftan itibaren başlayan aşamalı bir ders olmalıdır.	12
4. VDE dersinin içeriği, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler derslerinde mevcut olduğundan gerek yoktur.	12
5. Sınıf öğretmenlerinin, VDE ile ilgili yeterli birikimleri olmadığından ortaokulda olmalıdır.	2
Toplam	73

Tablo 8'de görüldüğü üzere, VDE dersinin hangi sınıf ya da sınıflar düzeyinde okutulmasının uygun olduğuyula ilgili görüşlerin alt kategorilerinden "VDE içeriği, ortaokul düzeyine uygundur." (35) ifadesine en fazla yer verildiği; bunu sırasıyla "VDE içeriği, somutlaştırılarak 1. sınıftan itibaren verilebilir." (12), "5. sınıftan itibaren başlayan aşamalı bir ders olmalıdır." (12) "VDE dersinin içeriği, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler derslerinde mevcut olduğundan gerek yoktur." (12) ve "Sınıf öğretmenlerinin, VDE ile ilgili yeterli birikimleri olmadığından ortaokulda olmalıdır." (2) ifadeleri takip etmiştir.

Elde edilen veriler incelendiğinde, VDE dersinin hangi sınıf ya da sınıflar düzeyinde okutulmasının uygun olduğuyla ilgili, dersin arz ettiği önem, kavram ve içerik açısından ortaokul düzeyindeki öğrencilere daha fazla hitap ettiği görüşü öne çıkarken, bunu dersin somutlaştırılarak ve aşamalı olarak öğrenci seviyesine uygun bir şekilde alt sınıflarda okutulabileceği ve yine bu dersin içerik olarak zaten ilköğretim hayat bilgisi ve sosyal bilgiler dersi içerisinde mevcut olduğu görüşleri izlemiştir. Bu durum, VDE dersinin doğru anlaşılabilmesi için öğrencilerin gelişim seviyesi temel alınarak uygun bir nitelikte oluşturulması gerektiği şeklinde değerlendirilebilir.

VDE dersinin hangi sınıf ya da sınıflar düzeyinde okutulmasının uygun olduğuyla ilgili görüşlerin alt kategorileri ile ilgili ifadelerden bazıları örnek olarak aşağıda verilmiştir.

- Soyut kavramlar, konular ve düşünme becerileri 2. kademe öğrencileri tarafından daha rahat anlaşılacak düzeydedir. (Görüşme Nu: 1,2,8,9,13,14,15,21,25,26,29,31,44,45,50,53,58,60)

- Bu ders 1.sınıftan itibaren gereklidir, fakat soyut değil öğrenci düzeyine uygun yöntemlerle işlenmelidir. (Görüşme Nu: 5,57,69,70)

- Bu ders, 5. sınıftan itibaren aşamalı ve yaş düzeyine uygun bir şekilde verilmelidir. (Görüşme Nu: 12,18,22,28,37,38,43,56,63)

- Bu derse olan ihtiyaç Sosyal Bilgiler ders saati arttırılarak karşılanabilir. (Görüşme Nu: 7,9, 24, 52)

- Bu ders 2. kademe verilmelidir çünkü 1.kademe öğretmenlerinin derse ilişkin yeteri kadar bilgi birikimi olmayabilir. (Görüşme Nu: 20,68)

4. Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi (VDE) Dersinin İlköğretimde Hangi Yaklaşımla Verilmesi İle İlgili Görüşler

Akademisyen ve öğretmenlerin, VDE dersinin ilköğretimde hangi yaklaşımla verilmesi ile ilgili görüşlerinin dağılımı Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9

VDE Dersinin Hangi Yaklaşımla Verilmesi İle İlgili Görüşlerin Dağılımı

Yaklaşım	f	%
Ayrı bir ders olarak okutulması	14	20
Ara disiplin yaklaşımıyla bütün derslerle ilişkilendirilmesi	20	28,6
Hem ayrı bir ders hem ara disiplin yaklaşımının olması	36	51,4
Toplam	70	100

Tablo 9'un incelenmesinden anlaşılacağı gibi, araştırmaya katılan 70 akademisyen ve öğretmen, 14 (%20)'ü ayrı bir ders olarak okutulması; 20 (%28,6)'si ara disiplin yaklaşımıyla bütün derslerle ilişkilendirilerek ve 36 (%51,4)'sı hem ayrı bir ders hem ara disiplin yaklaşımıyla VDE'nin verilmesi gerektiği görüşünü belirtmişlerdir.

Elde edilen verilere genel olarak bakıldığında, araştırmaya katılan akademisyen ve öğretmenlerin büyük bir kısmı, VDE dersinin hem ayrı bir ders hem ara disiplin yaklaşımıyla verilmesi gerektiği görüşünü ifade ederken, bir kısmı da sırasıyla ara disiplin yaklaşımıyla bütün derslerle ilişkilendirilmesi gerektiğini ve ayrı bir ders olarak okutulması görüşünü ifade etmişlerdir. Bu sonuç VDE dersinin eğitimciler tarafından ne denli önemsendiğini ortaya koyması açısından önemli bir veri olarak değerlendirilebilir.

VDE dersinin hangi yaklaşımla verilmesi gerektiği ile ilgili görüşlerin alt kategorileri ile ilgili ifadelerden bazıları örnek olarak aşağıda verilmiştir.

- Ayrı bir ders olarak daha faydalı olacaktır ve daha fazla önemsenektir. (Görüşme Nu: 1,20,21,22,30,47,54,58,66).

- Ayrı bir ders olarak okutulmalıdır. Çünkü ara disiplinlerle verilemeyecek kazanımlar içermektedir. (Görüşme Nu: 2,31,29,69)

- Ara disiplin olarak programda yer alması öğrencilerin gelişim seviyeleri açısından daha faydalı olacaktır. (Görüşme Nu: 3,6,7,9,16,24,28,32,33,42,46)

- Bireyin demokrasi bilinci kazanması ve hak ve sorumluluklarının farkında olması noktasında hem ayrı bir ders olması hem de ara disiplin yaklaşımı uygundur. (Görüşme Nu: 4,8,13,15,19,25,39,49,52,55,56,57,60,61,63,64,65,70)

5. Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi (VDE) Dersinin İlköğretimde Uygulanmasıyla İlgili Görüş ve Öneriler

Akademisyen ve öğretmenlerin, VDE dersinin ilköğretimde uygulanmasıyla ilgili görüş ve önerilerinin alt kategorilere göre dağılımı Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10

VDE Dersinin İlköğretimde Uygulanmasıyla İlgili Görüş ve Önerilerin Alt Kategorilere Göre Frekans Dağılımı

VDE Dersinin İlköğretimde Uygulanmasıyla İlgili Görüş ve Önerilerin Alt Kategorileri	f
1. VDE etkinlik temelli/uygulamalı işlenmelidir.	10
2. Öğrencilere hak ve sorumluluk bilinci kazandırılmalıdır.	12
3. VDE içeriğinin, özellikle Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersleri içinde yer alması uygun olur.	12
4. Demokratik değer ve becerilerin kazandırılmasına öncelik	30

veren bir öğretim programı hazırlanmalıdır.	
5. VDE, öğrencilerin gelişim seviyelerine uygun olarak ilköğretimde zorunlu bir ders olarak okutulmalıdır.	8
Toplam	70

Tablo 10'da görüldüğü gibi, VDE dersinin ilköğretimde uygulanmasıyla ilgili görüş ve önerilerin alt kategorilerinden "Demokratik değer ve becerilerin kazandırılmasına öncelik veren bir öğretim programı hazırlanmalıdır." (30) ifadesine en fazla yer verildiği, bunu sırasıyla "VDE içeriğinin, özellikle Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersleri içinde yer alması uygun olur." (12) "Öğrencilere hak ve sorumluluk bilinci kazandırılmalıdır."(12) "VDE etkinlik temelli/uygulamalı işlenmelidir." (10) ve "VDE, öğrencilerin gelişim seviyelerine uygun olarak ilköğretimde zorunlu bir ders olarak okutulmalıdır." (8) ifadeleri izlemiştir.

Verilere bakıldığında, VDE dersinin ilköğretimde uygulanmasıyla ilgili, derse ait beceri ve değer kazanımına yönelik bir öğretim modeli benimsenmesi gerektiği düşüncesi ön plana çıkmıştır. Ardından VDE dersinin konu alanı itibariyle kendisine yakın dersler içerisinde yer alması ve bu ders çerçevesinde öğrencilere hak ve sorumluluk anlayışı kazandırılması gerekliliği ifade edilmiştir. Son bölümde ise bu dersin etkinlik temelli uygulamaya yönelik işlenmesi ve öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun zorunlu bir ders olarak okutulması gerektiği görüşü ifade edilmiştir. Sonuç olarak VDE dersinin yapısal olarak tekrar gözden geçirilmesi ve işlevsel bir niteliğe bürünmesi gerçeği ortaya çıkmaktadır.

VDE dersinin ilköğretimde uygulanmasıyla ilgili görüş ve önerilerin alt kategorileri ile ilgili ifadelerden bazıları örnek olarak aşağıda verilmiştir.

- Az konu, etkinlik temelli ve uygulamaya dönük bir yaklaşımla işlenmelidir. (Görüşme Nu: 1,9,16,22,25,32,58,59,60,65)
- Öğrencilere hak ve sorumluluklarının farkında, kendilerine ve başkalarına saygı duyacak bir şekilde eğitim verilmelidir. (Görüşme Nu: 4,14,18,30,35,36,42,57,61,63,64,69)
- Ayrı bir ders olarak okutulmasından ziyade Sosyal Bilgiler dersi içerisinde verilmesi daha uygun olur. (Görüşme Nu: 2,3,7,23,41,45,51,62,67)
- Şuan ki program zayıf ve ihtiyacı karşılamaktan ve amaca ulaşmaktan uzaktır. (Görüşme Nu: 8,19,20,26)
- Yeni sistem pilot olarak uygulanmalı ve ortaya çıkacak sonuçlar dikkate alınarak hareket edilmelidir. (Görüşme Nu: 12,13)
- Bu dersin programıyla, farklılıklara saygı duyan, değerlerini koruyup yaşatan, değişime açık bireylerin yetiştirilmesi sağlanmalıdır. (Görüşme Nu: 40,44,53,55,56)
- İlköğretimde zorunlu bir ders olarak okutulmalıdır. (Görüşme Nu: 37,38,39,54)

TARTIŞMA ve SONUÇ

Yaptığımız çalışmada, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin 8. sınıftan 4. sınıfa alınmasına ilişkin öne çıkan görüşler doğrultusunda bulgulara dayalı olarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu dersin alt sınıfa alınmasını olumlu olarak değerlendirenlerin ifadelerine baktığımızda, on sekiz katılımcının “Vatandaşlık ve demokrasi kavramları ile erken tanışır” ve on iki katılımcının “Vatandaşlık ve demokrasi bilinci erken yaşlarda kazanılır” şeklinde görüşlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Katılımcılar büyük oranda bu derse ilişkin, çocukların vatandaşlık, demokrasi, insan hakları v.b kavramlarla ne kadar erken yaşlarda tanışırlarsa o kadar iyi olacağı ve bu konudaki bilinç düzeylerinin üst seviyelere çıkacağı düşüncesinde birleşmişlerdir. Olumsuz görüş bildirenlerin ifadelerini incelediğimizde de, on dört katılımcı “çocuğa fazla ve ağır bilgi yüklenecektir” ve on iki katılımcıda “dersin içeriği 4. sınıf düzeyine uygun değildir” biçiminde görüş bildirerek, bu dersin bireyin zihinsel gelişim düzeyine uygunluk arz etmediği noktasında fikir birliğine varmışlardır.

Ancak buna karşın katılımcılar, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin hangi sınıf ya da sınıflar düzeyinde okutulması konusunda da büyük oranda 6. 7 ve 8. sınıflarda okutulmasının daha uygun olacağını ifade etmişlerdir. Buna gerekçe olarak da büyük ölçüde “ders içeriğinin kapsam olarak ortaokul düzeyine daha uygun olduğu” görüşünü belirtmişlerdir. Bu noktada katılımcıların çoğunluğunun bu dersin ilkokulda okutulmasını istemediği sonucuna varılabilir. Sadık ve Sarı'nın (2012) yapmış olduğu çalışmada, araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun demokratik yaşamın beraberinde getirdiği özgürlük, eşitlik, adalet gibi kavramları bilmelerine ve istemelerine karşın, demokratik bir toplum için bireysel ve toplumsal olarak çaba gösterilmesi gerektiğini ve bu noktada sorumluluklarını yeterince anlamadıkları ve bu sonucun öğrencilerin gelişim özelliklerinden kaynaklanmış olabileceği üzerinde durulur. Bu durum yukarıda ifade edilen bulguyu destekler niteliktedir.

Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin ilköğretimde hangi yaklaşımla verilmesi konusunda katılımcıların “bireyin demokrasi bilinci kazanması ve hak ve sorumluluklarının farkında olması noktasında hem ayrı bir ders olması hem de ara disiplin yaklaşımı uygundur” şeklinde örnek ifadelerinden de anlaşılacağı üzere genel manada, hem ayrı bir ders olarak hem de ara disiplin yaklaşımıyla ele alınması gerektiği hususunda fikir beyan etmişlerdir. Gürbüz ve Gündüz'de (2011) araştırmalarında, ilköğretim öğrencilerine demokrasi ve vatandaşlık unsurlarının öğretilmesi sadece vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi ile değil diğer derslerle de yerine ve konusuna göre bu unsurların üzerinde durulması sağlanmalıdır şeklinde bir

öneri getirmişlerdir. Bu durum, vatandaşlık ve demokrasi konularının yalnızca bir derse sığdırılmayacak kadar önemli olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Bu dersin ilköğretimde uygulanmasıyla ilgili sonuçlara baktığımızda da, demokratik değer ve becerilerin kazandırılmasına öncelik veren ve etkinlik temelli, uygulamaya dönük bir öğretim programının hazırlanması gerektiği noktasında mutabık kalınmıştır. Bunun yanında dersin içeriğine ilişkin çocuklarda farkındalık oluşturacak şekilde etkili bir eğitim verilmesi konusu ön plana çıkmıştır. Öğretmenlerin dersin daha işlevsel ve öğrenciler açısından daha sevimli hâle gelmesi noktasında dersin öğretim programını hazırlayanlara yönelik çok sayıda alternatif öneri getirmiş olmaları dersin sağlıklı bir biçimde uygulanması ve amaca hizmet etmesi açısından önemini ortaya koymaktadır. Sadık ve Sarı'nın (2012) yapmış olduğu çalışmanın sonucunda, öğrencilerin demokrasiyi özümsemeleri için okul ortamında demokrasinin yaşatılmasına, demokrasinin ne olduğu ile ilgili bilgilendirmeden çok demokratik tutum ve becerilerin kazandırılmasına önem verilmesi ve aktif öğrenme ortamlarının oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. Yiğittir'in (2007) çalışmasında ise, araştırmaya katılan öğrencilerin büyük kısmının dersten memnun oldukları, bu dersin vatandaşlık bilincini arttırdığı ve bir farkındalık oluşturduğu buna karşın dersin uygulamaya dönük işlevsel bir anlayışla verilmesi gerektiği görüşleri saptanmıştır. Bu husus yukarıda işaret ettiğimiz gibi bu dersin etkinlik temelli uygulamaya dönük bir anlayışla verilmesi gerektiği düşüncesi ile örtüşmektedir.

Çağdaş ve demokratik bir toplum ve modern bir devlet anlayışının oluşturulabilmesi için bireylerin erken yaşta itibaren bu konularla tanışması ve bu noktada bir bilinç kazanması gerekmektedir. Aynı zamanda modern toplumların ihtiyaçlarına cevap verebilecek insan kalitesine ulaşmanın bir yolu da bu konulara temas etmekten geçmektedir.

Ülkemizde 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulamaya konulan 4+4+4 eğitim sistemi içerisinde yapılan değişikliklerden birisi de, eski sistemde 8. sınıfta okutulan "Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi" dersinin, yeni sistemde 4. sınıfa alınarak "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi" ismi ile okutulacak olmasıdır. Bu itibarla sınıf ve isim düzeyinde konumu değişen bu dersin yeniden yapılandırılması sürecinde yukarıda belirtilen hususların dikkate alınmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ACUN, İ., DEMİR, M., GÖZ, N.L. (2010). "Öğretmen Adaylarının Vatandaşlık Yeterlilikleri İle Eleştirel Düşünme Becerileri Arasındaki İlişki". *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. 1(1), 107-123.
- BERELSON, B. (1952). *Content Analysis*. New York: The Free Press Publishers.

- DOĞANAY, A. (2009). “Öğretmen Adaylarının Vatandaşlık Algısı ve Eylemlerinin Siyasal Toplumsallaşma Bağlamında Değerlendirilmesi”. *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu*, Uşak Üniversitesi.
- GÖMLEKSİZ, M. N., KAN, A. Ü. ve CÜRO, E. (2010). “İlköğretimde Demokrasi Eğitimine Bir Örnek: Okul Öğrenci Meclisleri (Elazığ İli Örneği)”. *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (2), 123-146.
- GÖZÜTOK, F. D. (2003). Hukuk İlintili Yurttaşlık Eğitimi. Türkiye Barolar Birliği Yayınları. Web: <http://www.ankahukuk.com> adresinden 01.10.2010’da alınmıştır.
- GÜLEÇ, H. ve ÖZDEMİR, B. (2004). “Okulöncesi Eğitimde Demokratik Yaklaşımlar”. *Çocuk Çocuk Dergisi*, 44, 30-31.
- GÜNDÜZ, S. (2010). *İnsan Hakları ve Demokrasi “Devlet ve Demokrasi Bölümü”*. Lisans Yayıncılık. İstanbul.
- GÜRBÜZ, G., GÜNDÜZ, S. (2011). “İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Demokrasi Unsurları ile İlgili Görüşleri: (Bolu İli Gazipaşa İlköğretim Okulu Örneği)”. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, cilt: 3, sayı:12.
- HEATER, D. (2004). *A History of Education for Citizenship*. London: Routledge Falmer.
- İŞCAN, C.D., DEMİR, K. (2009). “Vatandaşlık Eğitiminde Değerler ve Değerler Eğitimi”. *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu*, Uşak Üniversitesi.
- KARAKÜTÜK, K. (2001). *Demokratik Laik Eğitim*. Ankara, Anı Yayıncılık.
- KEPENEKÇİ, Y. (2008). *İnsan Hakları ve Vatandaşlık*. Ankara: Ekinoks Yayınevi.
- OSLER, A., STARKEY, H. (2006). “Education for Democratic Citizenship: A Review of Research, Policy and Practice 1995-2005”. *Research Papers in Education*, 21(4), 433-466.
- ÖZDEMİR, M.Ç., BİNGÖL, A.S. (2009). “Çok Kültürlü Toplumlarda Vatandaşlık Eğitimi”. *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu*, Uşak Üniversitesi.
- SADIK, F., SARI, M. (2012). “Çocuk ve Demokrasi: İlköğretim Öğrencilerinin Demokrasi Algılarının Metaforlar Aracılığıyla İncelenmesi”. *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi*. Cilt 1 Sayı 1.
- TANİLLİ, S. (1996). *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?*. İstanbul: Cem Yayınevi.

-
- YAZICI, K. (2011). "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Demokratik Değerlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Eğitim ve Bilim*. Cilt:36 Sayı:159.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- YİĞİTTİR, S. (2007). "İlköğretim 7. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinin Gerçekleşme Düzeyi İle İlgili Öğrenci Görüşleri". *Milli Eğitim Dergisi*. Sayı:173.
- <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden 08.05.2013 tarihinde alınmıştır.